

SOSYAL TEMSİLLER

Bengi Öner*

ÖZET

Bu yazıda, ele aldığı konular ve uyguladığı yöntem bakımından 'geleneksel' sosyal psikoloji'ye eleştiri ve alternatif getiren Serge Moscovici'nin (1961) Sosyal Temsiller Teorisinin tanıtılması amaçlanmaktadır. "Sosyal Temsiller" tanım olarak, toplumların deneyimlerine dayanarak ürettikleri; ortak teoriler, görüşler ve bilgileri içermektedir. Bireylerin bilişsel süreçlerinin vurgulandığı Sosyal Biliş Teorisinin aksine, Sosyal Temsiller yaklaşımı, toplumun "ortak" bilişinin var olduğunu var sayar ve sosyal psikolojinin esas hedefinin bir toplumun tarihini kapsayan "uzun süreli" ve güncel olayları kapsayan "kısa süreli" hafızasına dayandırarak edindiği ortak bilgi ve teorilerden oluşması gerektiğini vurgular. Bu çerçevede, Sosyal Temsiller yaklaşımı, her ne kadar sosyal psikoloji içerisinde yer alsada; linguistik, tarih, sosyal psikoloji, sosyal psikiyatri, antropoloji, sosyoloji ve medya çalışmaları gibi alanların ortak çalışmasını ön görmektedir. Toplumda, özellikle kriz dönemlerinde üretilen, ya da değişikliğe uğrayan bilginin incelenmesi genellikle niteliksel yöntemlere dayandırılarak yapılmaktadır. Bu yazıda, sosyal temsiller yaklaşımı tarafından önerilen yöntemler kullanılarak;

Türkiye'deki mevcut sosyal temsillerin incelenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sosyal Psikoloji, Sosyolojik Sosyal Psikoloji, Sosyal Temsiller, Uzun Süreli Hafıza, Kısa Süreli Hafıza, Niteliksel Yöntemler

Social Representations

SUMMARY

In this article, it is aimed to introduce the social representations theory of Serge Moscovici (1961) that emerged as an alternative and critical approach to the orthodox social psychology in terms of its contents of interest and methodology. Social Representations, by definition include common theories, opinions, and knowledge which are fabricated around societies' own experiences. Contrary to the Social Cognition Theory where individuals' cognitive processes are mostly emphasised, Social Representational approach assumes that a commonly shared cognition exists, and accents that the main target of social psychology requires the study of common knowledge and theories based on a society's long term memory which captures its history, and the short term memory which refers to the current events taking place in the society. In this framework, although social representational approach finds place in social psychology, it

* Doç. Dr. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü.

suggests collective studies from different fields, such as linguistics, history, social psychology, social psychiatry, antropology, sociology and media studies. The study of knowledge that is especially produced and changed during periods of crisis, is generally pursued through qualitative methods. In this article, it is recommended to examine the existing social representations in Turkey, utilising methods suggested by social representational approach.

Key Words: Psychological Social Psychology, Sociological Social Psychology, Social Representations, Long Term Memory, Short Term Memory, Qualitive Methods

GİRİŞ

Sosyal Psikoloji içerisinde adeta Avrupa ekolünün simgesi haline gelen Moscovici'nin (1961) sosyal temsiller teorisi, geleneksel Amerikan sosyal psikolojisine bir alternatif oluşturmaktadır.

Geleneksel Amerikan Sosyal Psikolojisi, bir başka deyişle 'Psikolojik Sosyal Psikoloji', bilişsel yapı ve bilgi işlem süreçleri üzerinde yoğunlaşırken, Avrupa ekolünü simgeleyen, 'Sosyolojik Sosyal Psikoloji', sosyal yapı içerisinde kişilerin fonksiyonlarını incelemeyi hedeflemektedir. Amerikan ve Avrupa ekollerinin önemli farklılıkları bulunmaktadır. Amerikan Sosyal Psikolojisinin, bireyci (individualist), tarihe önem vermeyen (ahistorical) ve ulusmerkezci (ethocentric) bir yaklaşım izlemesi ve yöntem olarak laboratuvar deneylerine fazlasıyla ağırlık vermesi, Avrupa ekolünden ayrılan belli başlı özellikleridir. 'Sosyal Biliş' ve 'Bilgi İşlem Süreçleri' geleneksel Amerikan psikolojisinin temel ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Avrupa ekolü ise, daha 'sosyal' bir Sosyal Psikolojiyi hedeflemektedir. Yöntem olarak içerik ve söylem analizine dayalı niteliksel yöntemlere ağırlık vermektedir. Bu ekolün ana temaları, 'Gruplar arası İlişkiler', 'Sosyal Kimlik', 'Sosyal Etkileşim' ve 'Sosyal Temsiller'dir (Hewstone, Stroebe, & Stephenson, 1997).

Geleneksel sosyal psikoloji çalışmaları bir takım sosyal olayların altında yatan işlemleri ortaya çıkardığında, sonuç olarak sosyal olmayan, bireysel bilişlerle karşılaşmamız söz konusudur. Örneğin atıf, tutum, bilişsel çelişki gibi kavramlar bireysel bilgi işlem süreçleri olarak nitelendirilir. Bu tip 'bireysel' temsillerin incelenmesine verilen aşırı önem, sosyal psikolojinin, kendisini bir

disiplin olarak bireysel ve genel psikolojiden ayırt edilemez bir konuma getirmesine neden olmuştur (Moscovici, 1984). Moscovici'ye (1984) göre sosyal psikolojinin asıl görevi; 'sosyal' temsillerin anlam ve özelliklerini, nereden ortaya çıktıklarını ve nasıl birbirleri ile kaynaşıp pekiştiklerini incelemektir. Sosyal Bilişim temelinde bireysel temsiller yerine sosyal temsiller yer almaktadır. Bu nedenle Sosyal Temsiller yaklaşımına göre sosyal bilişim incelemesinde "bireysel" hafıza yerine 'toplumsal' hafızanın içeriği ve işlevi esas alınmalıdır.

Sosyal temsiller, kişilerin deneyimlerine dayanarak nasıl teori geliştirdikleri ve neleri konuştuklarına yöneliktir. Bu oluşturulan teoriler yeniden sosyal gerçeği oluştururlar ve sonuç olarak davranışları etkilerler. İletişim sırasında üretilir, değişir ve yayılırlar. Sözel ve yazılı geleneksel iletişimin içeriğinde ifade edilirler (Moscovici, 1984). Sosyal Temsiller dinsel inançlarımız, siyasi görüşlerimiz ve yarattığımız iletişim ile uyum sağlayacak düşünce birikimlerini ve gündelik düşüncelerimizin içeriklerini kapsar.

Sosyal Temsiller teorisi sosyal yapının anlaşılmasında en önemli adım olarak anonim gerçeklerin analizini gerekli görür (Moscovici, 1988).

'Sosyal Temsiller birbirleri içerisinde de iletişim içerisindedirler. Birbirlerine karşı çıkarlar ve uyum içerisinde değişirler. Daha sonra kaybolur ve yeni bir görünüş altında tekrar ortaya çıkarlar... Bir insan ya da varlığı tutarlı ve uyumlu bir şekilde açıklama ihtiyacından dolayı, bazen içlerinden bir tanesi diğerine oranla üstünlük gösterir. Ancak kendi aralarındaki hiyerarşide bir değişme olduğunda, bir 'düşünce imajı' yok olmakla tehdit edildiğinde, bütün evrenin düzeni bozulur, alt üst olur' (Moscovici, 1984, p. 10).

Bu tehditler bazen bilimin katkısı, bazen de gündemdeki konuların katkıları ile olur. Bir grubun ya da onun imajlarının değişim içerisine girdiği sırada temsiller açığa çıkarlar ya da değişirler. Kriz zamanlarında insanlar daha çok konuşmaya istekli olur, imajlar ve ifadeler daha canlıdır. Toplumsal hatıralar daha çok hareketlidir ve davranış daha çok kontrolsüzdür. Kişiler gitgide zihni karıştıran ve tanıdık gelmeyen dünyayı tanıma arzusu ile harekete geçmişlerdir. Özel ve

toplumsal dünyalar arasındaki bölünmelerin bulanıklaşması ile sosyal içerikli yeniden yapılanmalar daha çıplak, daha az süslenmiş bir şekilde gözükür. Dolayısı ile sosyal temsillerin başlangıcı yeni bir bilimsel katkı ya da gündemdeki bir olayla başlar. Ancak bu tip olayların sadece ortaya çıkmaları sosyal temsillerin oluşumu için yeterli değildir. Bunların ilginç ve önemli bir şekilde ortaya çıkmaları gerekmektedir (Moscovici, 1984).

Moscovici'ye (1984) göre bu tip kriz durumlarında; doğal olarak konuşmalar sırasında ortaya çıkan ortak görüşler, insanların ve grupların tanıdık olmayan, uygunsuz obje ve fikirlere tanıdık hale gelmelerini ve onlara hakim olmalarını sağlamıştır. Başka bir deyişle konuşmalar sosyal temsilleri şekillendirirler ve onlara hayat verirler. Ancak 'sosyal temsiller kendilerini üreten haberleşme akışından izole olarak kendi bağımsızlıklarını bulurlar. Tıpkı bir binanın kendisini planlayan mimardan, ya da yapımı sırasında kullanılan yapı iskelesinden bağımsız olması gibi; ya da yeteri sıklıkla tekrar edilmiş ve kendisini ilk defa söyleyen kişiden bağımsız hale dönüşmüş bir söyleyiş gibi' (Moscovici, 1984, p. 53); otonom hale gelirler ve adeta sosyal bir durummuş gibi ifade edilirler. Sosyal olan bu ifadeler fiziksel gerçeklermiş gibi kabul edilirler ama aslında sosyal gerçekliğin ta kendisidirler. Sosyal gerçekleri oluşturan bu temsiller, olaylara olan yaklaşımımızı, reaksiyonlarımızı, uyarıcılara olan tepkilerimizi belirlerler. Temsiller yolu ile bir insanı duymadan, görmeden önce, onu kategorize edip, onun için bir imaj yaratabiliriz ve daha sonra tüm incelemelerimiz ve bilgi edinmelerimiz, sadece geliştirdiğimiz bu imajımızı destekleme görevini görür. Başka bir deyişle, Moscovici'ye (1984) göre hüküm duruşmadan önce gelebilmekte ve ateş olmayan yerden duman çıkabilmektedir.

Moscovici (1984) Sosyal Temsillerin ortaya çıkışında insanları, kendi yarattığı heykele tanıyıcı gibi tapan ve boyun eğen bir sanatçıya benzetmektedir ve ona göre temsiller tarafından empoze edilip çarpıtılmamış hiçbir bilgi yoktur.

Sosyal Temsiller Teorisinin Dayanak Noktaları

Moscovici'nin (1984) Sosyal Temsiller Teorisi, özellikleri açısından Wundt'un (1900-1920) 'Sosyal Psikoloji nosyonu içerisinde yer almak-

tadır (Farr, 1978, 1984, 1990). Wundt, kurucusu olduğu 'deneysel' bilimin sınırlılıklarının farkındadır ve deney laboratuvarlarının ilgi odağı haline gelen 'bireysel düşünce' sistemi ile açıklamayacak olan, toplumun bazı düşünsel olaylarının incelenmesinde sosyal psikolojiyi gerekli görmektedir. Wundt'a göre sosyal psikolojinin ilgi odağı dil, din ve mitoloji gibi toplumun ortak düşünsel yapısını yansıtan konular olmalıdır (Farr, 1990).

Wundt'un sosyal psikolojinin çalışma alanı içerisinde gördüğü bu konular, Durkheim (1898) tarafından "Kollektif Temsiller" (Akt. Parker, 1999) olarak nitelendirilmektedir. Ancak Durkheim bu tip kollektif temsilleri incelemeyi sosyolojinin ve antropolojinin görevi olarak görmektedir. Sosyal gerçeklerin bireysel gerçeklerle açıklanamayacağını savunan Durkheim, psikoloji ve sosyolojinin sınırlarını kesin olarak ayırmaktadır. Buna göre psikolojinin bireysel temsillerle, sosyolojinin ise kollektif temsillerle ilgilenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Moscovici ise daha sosyal bir sosyal psikoloji için bu ayırımı gerçekçi bulmamaktadır. Böylece, Moscovici her iki tezi sentezleyerek sosyal temsiller teorisini geliştirmiştir (Farr, 1990).

Durkheim, kollektif temsilleri daha üst bir analiz için sadeleştirilemeyen küçük açıklayıcı tipler olarak görmektedir (Moscovici, 1984). Kollektif Temsillerin bilim toplum içindeki yeri; teorik olarak fizik bilimi içerisinde atomun fonksiyonlarına, biyolojinin içerisinde genlerin fonksiyonlarına benzetilmektedir. Durkheim'in toplumsal temsil anlayışında bir yeknesaklık ve sabitlik vardır (Moscovici, 1984, 1988). Durkheim'a göre Kollektif Temsiller toplum içerisindeki bireylerin paylaştıkları ve bir çok nesil tarafından da paylaşılan ve tüm sosyal durumlar için doğru kabul edilen olgulardır. Oysa Moscovici'nin sosyal temsiller anlayışı, ortak temsilleri durağan olarak değil; toplum içerisinde ayrılmış, birbirleri içerisinde medyanın da etkisi ile çabuk etkileşim haline giren ve içerik olarak zaman içerisinde evrimleşen olgular olarak ortaya çıkmaktadır. Yani 'Sosyal' Temsilleri Durkheim'in 'Kollektif' Temsillerden ayıran en önemli özellik Moscovici'ye göre temsillerin sadece açıklayıcı değil açıklanması gereken tipler olmasıdır. Durkheim'in 'Kollektif Temsiller'indeki durağan yapı Moscovici'ye göre günümüzün şartlarına uygun

gözükmemektedir, çünkü artık günümüzde 'tarikat gibi kapalı' (Paker, 1999) toplumlara pek rastlanılmamaktadır. Medyanın etkisi ile toplumlar ve kesimleri arasındaki yoğun iletişimden dolayı artık topluma hakim olan yegane temsiller kalmamıştır. Temsillerde çoğulculuk ve değişkenlik söz konusudur (Moscovici, 1988). Bu nedenle Moscovici'nin temsil anlayışında bir dinamizm vardır. Moscovici geleneksellikten çok yeniliğe, yerleşmiş sosyal yapıdan ziyade sosyal yaşamın hareketliliğine önem vermektedir. Moscovici'ye göre düşünen ve iletişim ağı içerisinde değişen toplumun doğasının incelenmesi sosyal psikolojinin görevi olmalıdır (Moscovici, 1988).

Sosyal Temsillerin Fonksiyonları

Bütün temsillerin amacı tanıdık olmayanı tanıdık yapmaktır. Tanıdık olmayan, belirsiz şeyler insanın ilgisini çeker ve merakını uyandırır, ama aynı zamanda alarma geçirir. Tanıdık olmayanın açıklanması gerekmektedir. Temsillerin fonksiyonu çevremizdeki rahatsız edici bilgilerin dışarıdan içeriye, uzaktan yakına transferidir. Transfer, normal olarak birbirine bağlı kavram ve algıların ayrılıp; garip olanın yeni bir bağlama yerleştirilmesi ve dolayısı ile bilinmeyen tasdik edilip onaylanan kategori içerisinde yer alması ile sonuca bağlanır. Örneğin, psikoanaliz yönteminin analitik bağlamdan dinsel bağlama transferi ile; günah çıkarma durumunun serbest çağrışım metodu ile ilişkilendirilmesi sonucunda, psikoanaliz teorisi (yeni çıktığı sıralarda) Fransız toplumu içerisinde tanıdık hale gelmiş ve yayılmıştır. Böylece, serbest çağrışım tekniği teorik bağlamından koparılıp dinsel ilişkilendirme yapıldıktan sonra, rahatsız edici ve ilginç durumundan çıkıp, normal, sıradan bir özellik haline almıştır (Moscovici, 1984). Başka bir deyişle, toplum, tanıdık olmayan şeyleri tanıdık nosyonları ile anlamaya çalışmıştır.

Sosyal temsillerin amacının tanıdık olmayı tanıdık yapmak olduğu yukarıda belirtilmişti. Tanıdık olmayı tanıdık yapmak kolay değildir. Onlara tanıdık bir yüz verebilmek için iki mekanizmanın harekete geçmesi gerekmektedir. Bunları sırası ile, 'Demir atma' (Anchoring) ve 'Nesnelleştirme'dir (Objectifying) (Akt. Paker, 1999). İlk mekanizma olan 'Demir atma', garip fikirleri, sıradan kategori ve imajlara indirgeyerek tanıdık bir bağlama yerleştirmeyi amaç-

lar. Örneğin psikoanalizi anlamak için dayanak noktası olarak dinsel bağlamı kullanmak gibi. 'Demir Atma' yapabilmek için 'sınıflandırma' (classifying) ve 'isimlendirme' (naming) (Akt. Paker, 1999) yapılması gerekmektedir. Sınıflandırılmamış ve isimlendirilmemiş şeyler yabancıdır ve sosyal temsiller içerisinde var olamazlar. Bu tip anlamlandıramadığımız belirsizlikleri kendimize ve başkalarına anlatamayacağımız ve değerlendiremeyeceğimizden dolayı kendimizi bunlardan uzak hissederiz. Bu belirsizliği tanıdık hale getirebilmek için onu bir kategoriye yerleştirip, yerini belirleyip tanıdık bir isimle etiketlendiririz ve tanıdık olmayanı tanıdık dünyamızda anlamlandırarak temsil kazandırabiliriz. Böylelikle, bir olayı ya da bir kişiyi sınıflandırırken, örneğin 'nevrotik' ya da 'fakir' gibi, bir mutlak gerçeği belirlememekteyiz; bu tip sınıflandırmaları yaparken aslında, toplumumuzun ve insan doğasının teorisini açığa çıkarmaktayız. Sınıflandırılan şeyi genelde bir sınıfı temsil eden prototipe olan yakınlığı ya da uzaklığı ile belirleriz. Örneğin bir insanı tanımaya çalışırken onun hangi kategoriye ait olduğunu bulmaya gayret ederiz. Yani hükümü duruşmadan önce verme yoluna gideriz. Prototip bu önceliğin özüdür, çünkü alelacele verilen kararları besler. Bu tip kararlar genelde iki yolla verilir, bunlar 'genelleme' (generalizing) ve 'özelleştirme'dir (particularizing).

Genellemede, sınıflandırdığımız şeyle, hali hazırda var olan fikirler arasındaki uzaklığı azaltırız. Yani sınıflandırdığımız şeyin bir özelliğini ele alır onu kategori olarak kullanırız. Bu özellik bütün kategorinin üyelerinde hep birlikte görünen bir özelliktir. Bu özellik olumlu ise onu olumlu içeriklerle, olumsuz ise olumsuz içeriklerle kayıtlı ederiz; örneğin 'deli' ya da 'öğretmen' gibi.

Özelleştirmede ise sınıflandırdığımız şeyle hali hazırda var olan fikrin uzaklığını koruruz. Nesneyi iyice inceler ve onun prototip'ten farklılıklarını buluruz. Daha sonra onu farklı kılan özelliği, amacını ve tavrını belirlemeye çalışırız. Genelleme, özelleştirme ve sınıflandırma eylemi sadece akılcı seçimler değildirler; onlar herhangi birşeyi 'normale yakın' ya da 'normalden sapkın' diye nitelendirme isteğinden ötürü o nesneye olan tavrı da yansıtırlar.

Toplumda isimlendirmek de özel anlamlar taşır. Bir şeyi isimlendirerek, onu belirsizliğin

verdiği rahatsızlıktan kurtarır ve ona soy/mezhep kazandırırız. Böylece, onu özel kelimeler kompleksi içine alıp, toplumumuzun kimlik matrisi içerisine yerleştiririz. Böylelikle isimlendirilen nesne ya da kişi betimlenebilir ve bazı özellikleri ya da yatkınlıkları edinebilir; aynı zamanda kendi özellikleri ve yatkınlıkları ile kişi ya da nesne diğerlerinden ayrılır ve adet ve geleneğin bir parçası olur (aynı adeti almış olan ve paylaşılanların arasında) (Moscovici, 1984).

Tanıdık olmayanı tanıdık hale getiren diğer bir mekanizma ise soyut bir şeyi nesneleştirmektir. Yani düşüncede var olan birşeyi fiziksel dünyada var olan birşeye transfer etmektir. Kesin olmayan bir düşüncenin resimsel özelliğini keşfetmektir. Hıristiyan toplumlarında 'tanrı' olgusunun 'baba' olgusu ile somutlaştırılması, ya da atomların bilardo toplarına benzetilmesi gibi. Bir başka örnek olarak da 'bilinçaltı' verilebilir. Bilincin altı ve üstü gibi kullanımlar kavramı görselleştirerek, anlamada bize yardımcı olabilmektedirler. Garip olanı ele alıp, anlamayı amaçlarken hali hazırda var olan imajları ve fikirleri kullanmamız, bizi tekrar bildiğimiz şeylere geri götürür ve bu tip dayanakları kullandığımız için de adeta 'de javu' yaşar gibi oluruz (Moscovici, 1984).

Sosyal Temsiller yaklaşımını nesneleştirmek ve tanıdık hale getirip, hafızalarda yer alması için bir benzetme yapacak olursak; toplumu bir havuz, sosyal olayı bir taş olarak düşünebiliriz (Öner, 1991). Bir bilimsel teori ortaya çıktığında ya da güncel bir olay oluştuğunda havuza taş atılmış gibi olur. Nasıl taşın yaratmış olduğu dalgaların boyutlarını incelediğimizde havuzun fiziksel boyutları ve yapısı hakkında bilgi edinebilirsek, aynı şekilde sosyal olayların yarattığı dalgaların inceleyerek de toplum yapısı hakkında bilgi edinebiliriz. Nasıl bir havuzda ya da okyanusda mazotlu bölgelerde dalgaların farklılaşması bunun gibi toplumun değişik kesimlerinde bir haberin ya da bir bilginin meydana getirmiş olduğu dalgaların da farklılaşabilir (Öner, 1991). Yani 'aynı toplum içerisinde gruptan gruba sosyal temsiller değişim gösterebilirler' (Farr, 1984). Görülüyor ki, sosyal temsiller bir toplumun yapısını, tıpkı bir turnusol kağıdının asit seviyelerini belirlemesi gibi belirlemektedir (Öner, 1991). Ancak turnusol kağıdının nereye batırıldığı da çok önemlidir. Toplumun belli bir

kesimini yansıtan temsiller, bir başka kesim ile uygun olmayabilir.

Sosyal Temsiller ve Bilim

Sosyal Temsiller tanıdık olmayanı tanıdık hale getirirken aslında bilimle ters yönde ilerlemektedir, çünkü bilim tanıdık olanı daha az tanıdık yapmaktadır (Moscovici, 1984). Örneğin hepimizin tanıdık olduğu 'su' bilim içerisinde 'H₂O' adını alır ve herkeze anlaşılabilir hale gelir. Moscovici'ye (1984) göre bilim, deney ortamları ve matematiksel işlemlerle, sağduyu bilgisini daha az tanıdık kılar. Bilim her zaman mantık ve ispat sistemine dayanmak zorundadır. Sosyal Temsillerin tersine bilim, öneriden sonuca doğru ilerlemeyi ön görür. Başka bir deyişle, bilimde, hüküm verilmeden önce duruşmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Tanıdık olana uyum sağlama gibi, araştırmaya engel olabilecek ya da yanlışı gözden kaçırmaya neden olabilecek olan bu yanlılığı gidermek ve alt etmek için bilimcinin kendi teorisini çürütmeye hazır olması ve kendine karşı hipotez getirmesi gerekmektedir.

Görüldüğü üzere bilim ve sosyal temsiller birbirlerinden çok farklıdır. Ancak bir o kadar da birbirlerini tamamlarlar. Bilimin içerisinden çıkan buluşlar sağ duyu içerisinde yeni bir temsil kazanırlar. Yani bilim kendini sosyal temsillerden uzak tutmak isterken, sosyal temsillerin konusu olur ve sosyal temsiller üretir. Bilimsel disiplin çerçevesinde incelenen teorilerden çıkan kavramlar, teknik terimler; sıradan konuşmaların bir parçası olmaya başlar ve tanıdık terimler haline gelirler ve sosyal gerçekliği oluştururlar. Örneğin, bir kişinin 'bilinç altında bastırılmış duyguları' olduğundan sanki onun saçının renginden söz edermiş gibi bahsedebilmekteyiz; ya da bugün 'H₂O' dediğimizde neye değindiğimiz çoğu kişi tarafından anlaşılır hale gelmiştir. Bunlar gibi bir çok temsil, Moscovici'ye (1984) göre amatör topluluğa hitap eden profesyonel işlerden çıkmaktadır. Bazı yazarların, bilimcilerin, gazetelere yazdıklarını düşünecek olursak; yazılanlar herkezin kendisini bir sosyolog, bir ekonomist veya bir psikolog gibi görmesine imkan verebilecek niteliktedir. Dolayısı ile sağ duyu, bilimsel ve teknik bilgilerin popüler olduğu toplumlarda bilimsel tabana dayandırılarak sürekli bir biçimde yeniden oluşmaktadır.

Sosyal Temsiller Yaklaşımının Araştırma Yöntemleri

Sosyal Temsil araştırmaları, geleneksel sosyal psikoloji çalışmalarında olduğu gibi, sadece eti kemiği olan insanları incelemez. İnsanların birlikte meydana getirdikleri işlerle de ilgilendirilir, örneğin edebiyat, sinema, sanat, bilim ve enstitüler gibi (Moscovici, 1988). Bu nedenle sosyal temsiller teorisi dilin analizi ve gözlem metodunu gerekli kılar. Burada deneysel yöntemlerin eleştirilmesi söz konusu değildir. Moscovici'ye göre, bağlamından ayrılarak çalışılabilecek tek bir fenomen için deneylerin katkısı önemlidir. Ancak sosyal temsiller durumunda temsiller dilde saklıdır. Temsiller toplum içerisinde yaratılmışlardır. Sosyal Temsilleri anlayabilmek için onları doğal ortamlarında incelemek gerekir. Temsilleri ortaya çıkarmak için toplumda deveren eden bilginin içerik analizi gerekmektedir. Gazetelerin, televizyon programlarının, kitapların, günlük konuşmaların içerik analizi yapılmalıdır (Moscovici, 1984).

Türkiye'de Sosyal Temsiller

Sosyal ve entellektüel aktivite bazı farklılıklarla tekrar eder, ancak bir çok sosyal psikolog bunu göz ardı ederek toplumun adeta 'unutkan' olduğunu kabul eder (Moscovici, 1984). Oysa, toplumun uzun ve kısa süreli hafızaları göz ardı edilmemelidir. Uzun süreli hafızaya yönelik olarak toplum içerisinde kulaktan kulağa yayılan ve geçmişten gelen temsiller incelenmeli; kısa süreli hafızada ise, medyanın etkisi ve güncel olayların, temsilleri nasıl şekillendirdiği konu olarak ele alınmalıdır. Moscovici'ye (1984) göre geçmiş deneyimlerimiz ve düşüncelerimiz ölü deneyimler ya da ölü düşünceler değildirler. Aktif olmaya devam ederler, değişirler ve yeni deneyimlere ve düşüncelere süzülürler. Dolayısı ile Moscovici'ye göre bir çok açıdan geçmiş bugünden daha gerçektir. Sosyal temsillerin özel gücü geçmiş üzerinden bugünün gerçeğini ve bu gerçeğin devamını başarılı bir şekilde kontrol etmelerinden gelir.

Sosyal temsiller zaman içerisinde değişim gösterirler. Bu değişiklikleri izleyen Sosyal Temsil yaklaşımı zamanın akışını takip etme açısından önemli bir yer içerir. Tarih ve kültür açısından oldukça zengin olan ve aynı zamanda doğu ve batı kültürlerini içinde barındıran Türki-

ye'de ilginç ve etkili sosyal temsiller bulunabilir.

Örneğin, Türkiye'de Dr. Özel'in öne sürdüğü Kanserle Karşı Zakkum Tedavisine yönelik oluşum görüşlerin incelendiği bir durum çalışmasında, doğal bitkilerin şifalı olduğuna dair ortak bir görüş gözlemlenmiştir (Öner, 1991).

Bir başka çalışmada ise, yasal trafik kurallarının değişip, toplum tarafından yorumlandığı ve "yeniden yapılandırılan kurallar" haline dönüştüğü gözlemlenmiştir (Yasak ve Öner, 1998). Yeniden meydana getirilen "temsili" kurallara uymayanlara, adeta yasal kurallara uyulmuyormuş gibi tepki verildiği gözlemlenmiştir. Örneğin, yasal trafik kuralına göre şehir içerisinde azami hızın 50 km. olmasına karşın; "yol durumu uygunsa ve trafik kontrolü yoksa, hız artırmada bir sakınca yoktur" görüşü benimsenmekte; bu sosyal görüşe uymayanlar, yani boş yolda 50 kilometrenin altında hareket edenler korna ya da selektör ile uyarılmakta ve geçerli olan "sosyal temsile" uyulması istenmektedir. Kişilere yasal hız sınırının 50 km. olduğu hatırlatıldığında ise, hız sınırlaması kuralına sadece kendilerinin bireysel uyumlarının çözüm getirmeyeceğini ve hatta yavaş gidildiği takdirde kazaya sebep olunabileceği görüşünün benimsendiği ortaya çıkmıştır. Burada söz konusu gözlenen durum, sosyal temsillerin yasal kurallardan çok daha güçlü olduğudur. Ancak bu tarz mevcut sosyal temsillerin belirlenmesinin yanı sıra, nereden kaynaklanmakta olduklarının da incelenmesi gerekmektedir.

Görülüyor ki, Türkiye'de var olan temsillerin kaynaklarının incelenmemesi kültürümüzü anlama yolunda önemli kayıplara neden olacaktır, öte yandan, temsillerin incelenerek kaynaklarının elde edilmesi, zaman içerisindeki değişimleri ve gelişmeleri çok daha net bir şekilde ortaya çıkaracaktır. Türkiye'de var olan temsillerin kaynaklarının araştırılması ve bu temsillerin zaman içerisinde toplumdaki olaylardan ve bu olayların medyada yansıtılmasından etkilenerek nasıl değiştiğinin ya da yok olduğunun incelenmesinin Türk toplumunun yapısının anlaşılmasında önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Durkheim, E. (1898). Représentations individuelles et représentations collectives. *Revue de Metaphysique et de Morale*, 6, 273-230.

Farr, R.M. (1984). Social Representations: Their role in the design and execution of laboratory experiments. In R.M. Farr & S. Moscovici (Eds.), *Social Representations*. Cambridge: Cambridge Press.

Farr, R.M. (1990). Waxing and waning of interest in social psychology: a historical perspective. In H.T. Himmelweit & G. Gaskell (Eds.), *Societal Psychology*. London: Sage Publications.

Hewstone, M., Stroebe, W., & Stephenson, G.M. (1997). *Introduction to Social Psychology*. Oxford: Blackwell Publishers.

Moscovici, S. (1961). *La Psychanalyse: Son image et son public*. Paris: Presses Universitaires de France.

Moscovici, S. (1984). The Phenomenon of social representations. In R.M. Farr & S. Moscovici (Eds.), *Social Representations*. Cambridge: Cambridge Press.

Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18, 211-250.

Öner, B. (1991). The natural history of a scientific controversy, a case study of social representations of a medical innovation: Nerium Oliender treatment. Unpublished Master's Thesis. L.S.E., London.

Paker, O. (1999). Sosyal temsiller kuramının ve epistemolojisinin sosyal psikoloji içerisindeki yeri ve önemi. In S. Erkonaç (Ed.), *Psikolojide Yeni Tartışmalar* (pp. 45-64). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım. 45-64.

Wundt, W. (1900-1920). *Völkerpsychologie: Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und satte* (10 vols.), Leipzig: Engleman.

Yasak, Y. & Öner, B. (16-18 Eylül, 1998). Türk İnsanı Gözü ile Tırağın Anlamı: Bir Ön Çalışma. X. Ulusal Psikoloji Kongresi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü ve Türk Psikologlar Derneği, Ankara.

Yazışma Adresi:

Yrd. Doç. Dr. Bengi Öner
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Psikoloji Bölümü
06531 / ANKARA